

ĮSTATYMO VIRŠENYBĖS, TEISINGUMO, VALDŽIŲ PADALIJIMO IDĖJŲ GENEZĖ ŽMOGAUS TEISIŲ APSAUGOS KONTEKSTE

Gediminas Bučiūnas*

*Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedra
E. Ožeskienės g. 18, LT-44254 Kaunas
Telefonas 751044*

*Kauno apygardos prokuratūra
Laisvės al. 32, LT-44240 Kaunas
Telefonas 409600*

El.paštas: gediminas.buciunas@prokuraturos.lt; gediminas1967@gmail.com

Anotacija. Daugelio šalių pagrindinio įstatymo – Konstitucijos – preambulėje rasime įtvirtintą vieną reikšmingiausių valstybės uždavinių – siekį sukurti tokią teisinę sistemą, kuri užtikrintų efektyvią žmogaus teisių ir laisvių apsaugą bei jų gynimą. Juk žmogus, būdamas socialine-visuomenine būtybe, gyvena visuomenėje ir turi savų interesų, kurie ne visada sutampa su kitų individų interesais. Todėl vienas iš valstybės prioritetinių uždavinių yra užtikrinti kiekvieno žmogaus, kaip atskiro individo, taip pat ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių į fundamentalias žmogaus teises ir laisves. Valstybė yra priversta imtis įvairių teisėtų priemonių, įskaitant slapčius tyrimo veiksmus, pvz., slaptą sekimą, kontroliuojamą gabenimą, leidžiantį atskleisti nusikalstamas veikas, nustatyti jas padariusius asmenis, todėl visuomenėje žmogaus teisių ir laisvių suvaržymas yra neišvengiamas. Tačiau žmogaus teisių ir laisvių apsaugos idėja tiriant nusikaltimus sunkiai ir ilgai skynėsi kelią į įrodymų (duomenų) rinkimo būdų nuostatas. Pradžia buvo teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų iškėlimas filosofų veikaluose ir laipsniška jų evoliucija į teisės normų aktus, reglamentuojančius tyrimo veiksmus renkant įrodymus (duomenis) ir tiriant nusikaltimus, pvz., slaptu sekimu gaunant informaciją. Todėl norint pažinti ir suprasti visai tai, tiriama teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų evoliucija valstybės valdyje per žmogaus teisių ir laisvių prizmę žymiausių filosofų veikalų kontekste.

Pagrindinės sąvokos: žmogaus teisės ir laisvės, nusikaltimas, baudžiamasis persekiojimas, slaptas sekimas.

IVADAS

Siekiant atskleisti slapto sekimo esmę, kaip vieną iš slapčių tyrimo veiksmų, santykį su žmogaus teisių ir laisvių apsauga, pirmiausiai būtina atskleisti teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų evoliucija valstybės valdyje, ir jų įtvirtinimą teisės normų aktuose. Tai bus daroma atliekant mokslinį tyrimą teisingumo, įstatymų viršenybės, valdžių padalijimo idėjų evoliuciją garsiausių pasaulio mąstytojų veikalų kontekste, minėtų idėjų vingiuota kelią nuo jų išreiškimo filosofų veikaluose iki įstatymų leidėjų produktuose – teisės normų aktuose reguliuojančiuose nusikaltimų tyrimą, įrodymų (duomenų) rinkimą tyrimo veiksmų įskaitant slaptą sekimą pagalba. Gauti tyrimo rezultatai atskleis teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų raidą valstybės valdyje, nusikaltimų tyrime per

žmogaus teisių ir laisvių prizmę, minėtų idėjų įsikūnijimą į baudžiamojo proceso teisės principus tiesiogiai įtakančius slaptų tyrimo veiksmų taikymą, renkant įrodymus (duomenis) baudžiamosiose bylose.

Šio **tyrimo tikslas** – išanalizuoti tikslinės atrankos būdu atrinktus žymiausių pasaulio mąstytojų veikalus, kurie turėjo svarbią reikšmę įvairiose istorinėse epochose formuojantis baudžiamojo proceso teisei, jos pamatinėms idėjoms, sekimo kaip informacijos rinkimo būdo laipsnišką evoliuciją iš *de facto* į *de jure*.

Tyrimo objektas – teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų evoliuciją valstybės valdyme per žmogaus teisių ir laisvių prizmę žymiausių filosofų veikalų kontekste ir jų laipsniškas įkūnijimas teisės normų aktuose.

Tyrime sprendžiamas **uždavinys**:

Išanalizuoti teisingumo, įstatymo viršenybės, valdžių padalijimo idėjų raida nuo žymiausių pasaulio mąstytojų veikalų iki įstatymų leidėjų produkto – įstatymo, reglamentuojančio slaptus tyrimo veiksmus įskaitant slaptą sekimą;

Tyrimo metodai: istorinis, lyginamasis, loginis, dedukcinis, indukcinis.

TYRIMAS IR JO REZULTATŲ ANALIZĖ

Yra kažkas daugiau, ko net Dievas negali uždrausti žmogui – tai laisvė
Adolfo Suarez¹

Autorius, siekdamas išspręsti šio mokslinio tyrimo iškeltą uždavinį, išanalizuos pasirinktinai žymiausių mąstytojų kūrinius, vienokia ar kitokia apimtimi įtakojučius įstatymo viršenybės, teisingumo, valdžių padalijimo idėjų genezę filosofinių veikalų kontekste per žmogaus teisių ir laisvių apsaugos prizmę tiriant nusikaltimus; minėtų idėjų laipsnišką įkūnijimą teisės aktuose reguliuojančiuose įrodymų (duomenų) rinkimą baudžiamosiose bylose, taikant slaptą sekimą.

Ši mokslinio tyrimo dalis pradėtina nuo Graikijos išminčiaus Solono, kurio idėjos buvo įtvirtintos teisės aktuose kaip pvz. Solono įstatymuose arba dar kitaip vadinamais Solono Konstitucija, pakeitusiais žiaurius Drakono įstatymus.

Solono įstatymuose aptinkami pirmieji pasaulyje įstatymiškai įtvirtinti piliečių demokratijos elementai, pvz., prisiekusiųjų teismas. Tai leidžia teigti, kad atsirado pirmosios žmogaus teisių apsaugos mechanizmo užuomazgos nagrinėjant bylas (civilinių ir kriminalinių

¹ Posakiai apie laisvę. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 25 d.]. Prieiga internete: http://www.ltvirtove.lt/mintys.php?lt=apie_laisve

bylų nagrinėjimas nebuvo atskirtas) teisme, nes prisiekusieji vertino kiekvieną proceso šalių pateiktą įrodymą.

Įstatymo svarbos idėja iškelta Sokrato (469-399 m. pr. m. e.) tapo kertiniu akmeniu graikams kuriant teisės aktus ir maždaug nuo to IV a. pr. m. e. elėnai (senovės graikai) tvirtai laikėsi nuomonės, kad pagarba įstatymui yra svarbiausias bruožas, skiriantis juos nuo barbarų. Nors Sokrato raštų neišliko, jo idėjas išplėtojo Platonas (422-347 m. pr. m. e.) veikale „Valstybė“ (angl. „Republic“), išskeldamas sukuriančią pasaulyje tvarką ir vienovę gėrio idėją, jis teigia, jog „kas pažįstamiems daiktams suteikia teisingumą, o žmogui sugebėjimą pažinti ir laikyk gėrio idėją - žinojimo ir tiesos pažinio priežastimi. Pažintiems daiktams gėris suteikia pažinimą, būvimą ir esmę, nors pats gėris nėra būtis: reikšmingumu ir galia jis pranoksta ją.“² Kitame veikale „Įstatymas“ susidedančiame iš 12 knygų Platonas teigia, kad svarbią reikšmę toje valstybėje turi įstatymas. Platonas iškelia įstatymo viršenybės idėją veikalo „Įstatymas“ IX knygoje, teigdamas, jog įstatymai yra sukurti žmogaus labui³. Tačiau Platonas to paties veikalo kitoje knygoje pabrėžė, kad išmintingas valdymas yra aukščiau įstatymo, t. y. iškelia stipraus, išmintingo valdovo svarbą ir jo viršenybę įstatymų atžvilgiu.⁴ Valdovo viršenybės prieš įstatymą, teisės maksimos įkūnijimas teisėkūroje pastebimas analizuojant ir kitus senuosius teisės paminklus Graikijoje informacijos rinkimo būdų skyrimo ir taikymo tvarkos reglamentacijos aspektu, o tiksliau jokios reglamentacijos nebuvimo renkant įrodymus.

Platono mokinys Aristotelis (384-322 m. pr. m. e.) išklėlė valdžių pasiskirstymo principą (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji, teismai) veikale „Politika.“ Valdžių atskyrimo principas įsigaliojo tik naujaisiais laikais, praėjus 2000 metų po Aristotelio mirties. Politinėje santvarkoje Aristotelis atiduoda pirmenybę įstatymams, kurie yra konstitucinio valdymo pagrindas ir būtina moralaus bei civilizuoto gyvenimo prielaida. Minėto veikalo antrosios knygos VI d. pabrėžiama, jog įstatymų leidėjas, sutelkdamas dėmesį į vidaus reikalus, neturi palikti nuošalyje kaimynines šalis.⁵ Iš to išplaukia, kad norint žinoti situaciją kaimyninėse šalyse, reikia disponuoti informacija, kurią galima gauti įvairiais būdais tarp jų ir stebėjimo

² Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika. Vilnius: Mintis. 1977, psl. 212.

³ The laws of Plato. Translated by Thomas L. Pangle. Chicago: The university of Chicago press. 1988, p. 278, 880d.

⁴ Laws by Plato translated Benjamin Jowett . [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 9 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/files/1750/1750-h/1750-h.html>

⁵ Aristotle Politics. Translated by Benjamin Jawett. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 9 d.]. Prieiga internete: <http://classics.mit.edu/Aristotle/politics.html>

būdu. Aristotelis, tęsdamas Platono dorybių teoriją, nemažai dėmesio skiria vienai iš pagrindinių dorybių – teisingumo esmės analizei. Kaip nurodyta veikale „Nikomacho etika“ teisingumas – tai įstatymų, reguliuojančių visą gyvenimą paisymas, o žmogus kaip dorovinis individas yra laisvas ir gali laisvai disponuoti savo valia. Pačią teisingumo sampratą kaip dorybę Aristotelis apibūdina dviem savybėmis: 1) pagal įstatymą; 2) teisingas.⁶

Vienas iš senovės Kinijos mąstymo krypties atstovų vadinamos legalistų vardu Shang Yang (apie 390–338 m. pr. m. e.) veikale „Valdovo Shang knyga“ (angl. The book of Lord Shang) 14 para. rašo, kad visiems žmonėms privalomi įstatymai (fa) turi būti aiškūs.⁷ Kitas žymus legalizmo mąstytojas Han Feiz Tzu (280? -233 m. pr. m. e.) veikale „Han Feizi“ (angl. The Han Feizi) akcentavo valdovo reikšmę ir svarbą valstybės valdyme; valstybės gyvybingumo ir galios tiesioginį ryšį su teise.⁸ Labai panašias nuostatas dėl valstybės, valdovo vaidmens teisės kūrimo, išdėstė senovės Indijos filosofas Chanakya dar vadinamas Kautilya (350 – 283 m. pr. m. e.) veikalo Arthashastra⁹ III knygoje „Apie teisę“ (angl. „Concerning law“) XIII knygoje „Strateginės priemonės tvirtovei užimti“ (angl. „Strategic means to capture a fortress“) ir XIV knygoje „Slaptos priemonės“ (angl. „Secret means“), atskleidamas sekimo reikšmę ir svarbą užtikrinant valdovo ir valstybės saugumą; pateikdamas rekomendacijos kaip efektyviau rinkti informaciją (duomenis) slapta stebint asmenis, bet neužsimena apie sekimo teisinę reglamentaciją ir santykį su individo teisėmis bei laisvėmis nusikaltimų tyrimo metu.

Legalistų suformuluotos idėjos - išaukštinta valdovo reikšmė valdyme apimanti ir teisingumo vykdymą; valstybės, valdovo prioritetas prieš individą – atskirą *homo sapiens*, kurio pareiga paklausti valdovui, valstybei. Tai atsispindėjo to laikmečio įstatymų leidyboje, kur gyventojai privalėjo paklusti teisės normomis, kurių teisingumu abejoti nebuvo galima. Trumpiau tariant, teisės normų aktuose išreiškiama valdovo valia. Visa tai leidžia paaiškinti individo teisių ir laisvių ir slapto sekimo reglamentacijos nebuvimą nusikaltimų tyrimo procese. Bet sekimas išliko vienas iš slaptųjų ginklų užtikrinant valdovo politinės valdžios

⁶ Aristotle The Nicomacheans Ethics. Translated by Peters F. H. London: Kegan Paul Trench, Truebner & Co. 1893.

⁷ The book of Lord Shang. Par J. J. –L. Duyvendak (1889-1954) 1928, p. 134 (802). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 09 d.]. Prieiga internete: <http://saintjoehigh.enschool.org/ourpages/auto/2007/8/5/1186366635989/the%20book%20of%20lord%20shang%20-%20legalism.pdf>

⁸ Han Feiz Tzu. Basic writings. Translated by Burton Watson. New York: Columbia university press. 1964.

⁹ Kautilya's Arthashastra. Translated into English by R. Shamasastri. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 10 d.]. Prieiga internete: <https://docs.google.com/file/d/0BzkYIe88okbHbkhlaWNRekhTMGVXNUJaMnA2TWhyQQ/edit?pli=1>

stabilumą, malšinant bet koki nepasitenkinimą valdovo vykdomu teisingumu. Tai leidžia papildomai paaiškinti slapto sekimo reglamentacijos nebuvimą ir net paminėjimo teisės aktuose.

Apibendrinant legalizmo idėjas įkūnytas filosofų – legalizmo idėjų šalininkų darbuose slapto sekimo reglamentacijos aspektu galima teigti, kad žmogus privalo būti kontroliuojamas teisės pagalba, siekiant apsaugoti valstybę, visuomenę nuo piktadarybių, kurios būtų padaromos, jeigu žmogui būtų suteikta veiksmų laisvė. Tai leidžia daryti išvadą, kad žmogus turi tik pareigą paklusti, t. y. teisinė sistema grindžiama žmogaus pareigomis. Sprendžiant moksliniu tyrimu iškeltus uždavinius dėl sekimo sampratos formavimosi, šio informacijos rinkimo būdo tapsmą *de jure* autorius pasirinko vieno iš žymiausių romėnų politikų, filosofų, Romos konsulo plėtojusio senovės graikų politinę mintį Marko Tulijaus Cicerono (*lot. Marcus Tullius Cicero* 106-43 m. pr. m. e.) veikalų analizę, kuris, plėtodamas teisės viršenybės idėją, skelbia, kad “Vis dėlto yra tikrasis įstatymas, teisingas protas, – atitinkantis prigimtį, galiojantis visiems, nekintamas ir amžinas, įsakmiai raginantis atlikti pareigas, draudimais atgrasantis nuo piktadarysčių. Tačiau jo nurodymus ir draudimus visada vykdo dori žmonės, o nedorėliai jų niekada nepaiso. Neleistina pakeisti šį įstatymą kitu, negalima pakeisti ir kurios nors jo dalies, neįmanoma jo panaikinti viso išties. Nei senato, nei tautos negalime būti atleisti nuo šio įstatymo, visas tautas visais laikais saistys vienas, amžinas ir nekintamas įstatymas, bus tarsi bendras visų mokytojas ir valdovas Dievas, šio įstatymo kūrėjas, aiškintojas, leidėjas; kas jam nepaklus, bėgs pats nuo savęs ir, paniekinęs žmogaus prigimtį, taip kartu patirs aukščiausią bausmę, net jeigu ir išvengtų viso kito, kas laikoma bausmėmis.”¹⁰ Iš to išplaukia išvada, kad egzistuoja tik viena teisė, kuri yra bendra visiems žmonėms, nepriklausomai nuo jų skirtingumo ir gyvenamosios vietos. Ši antikos mąstytojų pradėta ir Marko Tulijaus Cicerono išplėtotą vienos teisės idėją įsitvirtino romėnų teisėje (įstatymuose). Pvz., imperatoriaus Justiniano laikais išleistame romėnų teisės aktų rinkinyje žinomu Justiniano pavadinimu pastebimas valdovo, valstybės prioritetas prieš individą. Ne tik Justiniano kodekse, bet jau ir Hamurabio teisyne, Mozės įstatymuose ir kituose teisės paminkluose sukurtuose senovėje aptinkamas iš Aristotelio atėjęs suvokimas, kad teisingumas reikalauja atiduoti kiekvienam priklausančią gėrybių ar naštų dalį atsižvelgiant į asmens statusą, darbą, poreikius ar kitus reikšmingus faktorius t.y. pareigos iškėlimas, jos išaukštinimas. Nors skaitant graikų mąstytojų Platono, Aristotelio veikalus, romėnų teisės

¹⁰ Sabine G. H.; Thorson T. L. Politinių teorijų istorija. Vilnius: Pradai. 1995. P. 195-196.

aktus dažnai sutinkamas žodis „*teisė*“ kuris išreiškiamas lotyniškais terminais „*ius*“, „*lex*“, „*iura*“, graikiškoje terminologijoje žodžiais „*nomos*“, „*nominom*“. Natūraliai iškyla klausimas, o kokia gi yra žodžio „*teisės*“ semantinė prasmė? Atsakydamas į šį klausimą, autorius remiasi teisės mokslininko Georgy Kantor, atlikusio lingvistinį žodžio „*teisė*“ vartojimą graikų ir romėnų kalbose tyrimą¹¹, rezultatais. G. Kantor reziumuoja, kad antikos mąstytojų, romėnų teisininkų darbuose vartojamas žodis „*teisė*“ neturi nieko bendro su terminu „žmogaus teisės“.

Apibendrinant galima teigti, kad romėnų teisės doktrina, patyrusi Graikijos, mąstytojų Platono, Aristotelio, Romos filosofo Marko Tulijaus Cicerono filosofinių idėjų dėl teisės viršenybės ir valstybės (aut. valdovo) prioritetą prieš atskirą individą įtaką, skirdama viešąją ir privatinę teisę, akcentavo tik žmogaus pareigos svarbą, bet neskyrė jokio dėmesio žmogaus teisėms teisminiuose procesuose, išskyrus tik tam tikras išimtis, pvz., nuosavybės teisė. Filosofų iškeltos idėjos aplenkė žmogaus teisių ir laisvių klausimus viešojoje teisėje nusikaltimų tyrimo reglamentacijos požiūriu. Šis veiksnys iš esmės ir nulėmė sekimo sampratos, teisinės reglamentacijos nebuvimą to meto teisės paminkluose *de jure*.

Tačiau antikos mąstytojų Platono, Aristotelio, Cicerono darbuose iškelta prigimtinių teisės idėja ir jos atskyrimas nuo žmonių sukurtos teisės buvo toliau plėtojama viduramžių filosofų darbuose. Katalikų bažnyčios teologas, filosofas Šventasis Augustinas (*lot. Aurelius Augustinus* 354- 430 m.) savo raštuose teigė, kad kiekviena valstybės galia esanti iš Dievo, ir tik Dievo valia yra nustatomos ribos ir valstybės valdžiai. Dievo žmonių bendruomenėje turi viešpatuoti taika (*lot. pax*) ir teisingumas (*lot. iustitia*). Tęsdamas teisingumo ir katalikų bažnyčios viešpatavimo idėjų įsiviešpatavimo to meto filosofijoje, Šv. Augustinas pradeda veikalo „Apie Dievo valstybę“ IV knygos 4 skyrių (*lot. De Civitate Dei contra Paganos*, angl. *City of God against pagans*, 413-426 m.) teiginiu, kad „nesant teisingumo, kas gi iš viso yra valstybės, jei ne didelės plėšikų gaujos?“¹² Pasak Šv. Augustino, Bažnyčia, būdama Dievo valstybė ir Kristaus įstaiga, yra aukštesnė už valstybę (žmonių bendruomenę). Šv. Augustinas padėjo pamatus teisės kariauti (teisingo karo) doktrinai (*lot. jus ad bellum*, angl. *right to war*). Pagrindiniai šios Šv. Augustino minėtos teorijos principiniai elementai sudaro keturias pamatines prielaidas karo paskelbimui ir yra įtvirtinti dabartinės Katalikų Bažnyčios

¹¹ Legalism: anthropology and history. Edited by Paul Dresch and Hannah Skoda. Collection on anthropological and historical fieldwork in volume: Georgy Kantor. Ideas of law in Hellenistic and Roman legal practice. Oxford: Oxford university press. 2012. p. 66-72.

¹² Saint Augustine of Hippo. The city of God against pagans (Book IV). Translated by Marcus Dods. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.newadvent.org/fathers/120104.html>

Katekizmo III dalies. Gyvenimas Kristuje [1667-2557] antrojo skyriaus. Dešimt įsakymų [2052-2557] antro poskyrio „Mylėk savo artimą kaip patį save“ [2196-2557] 5 skirsnio. 5 įsakymo [2258-2330] III „Taikos gynimas“ 2309-ajame straipsnyje¹³. Šv. Augustinas teigia, kad karas gali būti skelbiamas kai visų kitų priemonių panaudojimas taikiam konflikto sureguliuavimui parodė, kad jos yra nepraktiškos ar neefektyvios; teisingam karui yra aiškos karinių veiksmų sėkmės perspektyvos.¹⁴ Iš sprendimo paskelbti karą prielaidų turinio analizės dedukcijos, abstrakcijos, analizės metodų pagalba išplaukia išvada, kad priimant sprendimą dėl teisingo karo paskelbimo labai svarbi yra informacijos apie priešininko galias vertė. Juk gyvybiškai svarbios informacijos rinkimas yra neįmanomas be sekimo kaip vieno iš efektyviausių informacijos rinkimo būdų, minėto analizuojant jo taikymą svarbiausių pasaulio religijų Šventųjų raštų kontekste.

Vienas iš žymiausių viduramžių filosofų, katalikų teologų Šv. Tomas Akvinietis (lot. Thomas Aquinas; apie 1225 – 1274 m.) veikale „Summa Theologica“ teigia, kad „tam, kad joks blogis neliktų neuždraustas ir nenubaustas, buvo būtinas dieviškasis įstatymas, kuris sulaiko nuo nuodėmės. <...> Tobulas Viešpaties duotas Teisynas¹⁵. Pagal pateikta Šv. Tomo Akviniečio koncepcija galima teigti, kad visa žmonija ir bet kokia jos valdžia yra pavaldi teisei, kuri nėra sukuriamą žmonių balsų dauguma, o objektyviai egzistuoja ir yra tapati su Dievo nustatoma pasaulio tvarka. Šv. Tomo Akviniečio sukonstruotoje keturypėje teisės rūšių klasifikacijoje tik viena iš keturių teisės rūšių yra žmogiška, kuri dar skirstoma į ius gentium ir ius civile. Šv. Tomas Akvinietis, analizuodamas bažnytinės valdžios ir pasaulietinės santykį, padėjo filosofinius pamatus bažnytinės valdžios prioritetui prieš pasaulietinę, pvz., išimtinę popiežiaus teisę slopinti erezijas. Tačiau kokiomis priemonėmis ir kokia tvarka tai daryti Šv. Tomas Akvinietis nekonkretizavo^{16, 17, 18}. Kaip rodo XIII a.- XIV a. istoriniai šaltiniai, mokslo krizė Europoje, kiti veiksniai sąlygojo Bažnytinės teologijos (lot.

¹³ Katalikų Bažnyčios katekizmas. Išvertė į lietuvių kalbą Faustas Jontis. Pirmasis leidimas. Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla. 1996.

¹⁴ Berit Van Neste. Cicero and St. Augustine's Just War Theory: classical influences on a Christian Idea. Graduate school theses and dissertations. A thesis submitted for degree of the Master of Arts. University of South Florida. 2006, p. 49-60.

¹⁵ Filosofijos chrestomanija. Viduramžiai. Vilnius: Mintis, 1985. psl. 438.

¹⁶ Saint Thomas Aquinas. Summa Theologica. Part I-II. Translated by Fathers of the English Dominican Province. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/17897/pg17897.html>

¹⁷ Saint Thomas Aquinas. Summa Theologica. Part II-II. Translated by Fathers of the English Dominican Province. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/18755/pg18755.html>

¹⁸ Saint Thomas Aquinas. Summa Theologica. Part III. Translated by Fathers of the English Dominican Province. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 12 d.]. Prieiga internete: <http://www.gutenberg.org/cache/epub/>

Theologia ecclesiastica) įsigaliojimas filosofijoje nuo pat XIII a. pradžios; inkvizicinio bylų aplinkybių tyrimo proceso įsigaliojimą Europos pietinėje dalyje. Iš teisės paminklų, ir kitų istorinių šaltinių minėtų šiame moksliniame tyrime išplaukia, kad siekiant nustatyti asmenis, skleidžiančius erezijas, kurios prieštarauja Katalikų Bažnyčios oficialiai pripažįstamomis dogmomis, sekimas (autorius dar vadinamas šnipinėjimu) buvo pasirenkamas kaip vienas efektyviausių būdų renkant dominančią informaciją.

Apibendrinant jau minėtų filosofų veikaluose išreikštas idėjas sekimo sampratos ir reglamentavimo aspektu ir jų įtvirtinimą to meto žymiausiuose teisės paminkluose, kituose istoriniuose šaltiniuose galima pagrįstai teigti, kad senovės epochoje teisė kaip socialinio elgesio reguliatorius jau egzistavo, bet apie žmogaus teisės bei laisvės tiriant nusikaltimus, sekimo taikymo tvarka informacijos rinkimui nėra jokių užuominų. Tai, kas valstybei, valdovui yra vertingiausia, kokiais būdais ir priemonėmis visa tai ginti apsprendžia valdovų valia sukurti įstatymai, kuriems privalu paklusti.

Atlikta to laikotarpio teisės paminklų reglamentuojančių nusikaltimų tyrimą analizė leidžia teigti, kad teisinė mintis įkūnyta teisėje (įstatymuose) buvo grindžiama tik žmogaus pareigomis valstybei, valdovui.

Vėlyvuosiu viduramžių laikotarpiu įsteigiami pirmieji universitetai: Paryžiaus, Oksfordo ir kt., prekybinių santykių plėtra, mokslo atradimai, kitų kultūrinių, socialinių ir politinių prielaidų buvimas leido susiformuoti kultūriniam judėjimui ir meno stiliui vadinamu Renesanso vardu (pranc. Renaissance, it. Rinascimento – atgimimas) ir apimančiu XIV–XVI a. Žmogaus problematika, praktinės valstybės sutvarkymo idėjos, teisės minties plėtra tapo svarbiausiomis renesanso filosofijos temomis ir skiriamuoju bruožu nuo antikos, ankstyvojo viduramžių laikotarpio filosofijos. Paminėti keli žymiausi to laikotarpio filosofai, kurių moksliniai darbai turėjo didelę įtaką teisės filosofijai ir to meto sukurtiems teisės paminklams. Mokslinis tyrimas pradėtinamas nuo Salamankos mokyklos teisinės krypties atstovų Francisco de Vitoria 1492–1546), Domingo de Soto (1494–1560), Fernando Vázquez de Menchaca (1512–1569) ir kt. ženkliai prisidėjusio prie filosofinių idėjų transformacijos į įstatymus, esamų teorijų plėtojimas. Pvz., Francisco de Vitoria toliau plėtojo teisingo karo teoriją (lot. *Bellum iustum*, angl. *just war*)¹⁹ pradėta dar Šv. Augustino.

¹⁹ Moseley A. Francisco de Vitoria and Just war. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 13 d.]. Prieiga internete: <http://www.alexander-moseley.me.uk/Articles/just%20war%20theory/philosophers/Vitoria.html>

Kitas žymus XVI a. teisinės minties ir tarptautinės teisės kaip savarankiškos teisės šakos kūrėjas Hugo Grocijus (angl. Hugo Grotius, 1583-1645) veikale „Trys knygos apie karo ir taikos teisę“ (1626 m.) karą laikė teisingu atsakant į neteisybę. Šio veikalo pirmo sk. II d. Hugo Grocijus rašo, kad svarstant teisės į karą klausimą, turi būti išsamiai apsvarstyti kiti su tuo susiję klausimai.²⁰ Tai leidžia teigti, kad svarstant esminius valstybei klausimus užsienio politikos srityje, prieš tai turi būti atliktas informacijos svarstyti tema surinkimas, jos išsami analizė ir tik po to priimami sprendimai. Tai atlikti be sekimo yra neįmanoma.

Kalbant apie sekimą kaip vieną iš informacijos rinkimo būdų, paminėtinas anglų filosofas Francis Bekonas (angl. Francis Bacon 1561 – 1626), kuris didelį dėmesį skyrė empirinių metodų filosofiniam pagrindimui ir empirinių žinių svarbai, pažįstant įvairius socialinius reiškinius. F. Bekonas veikaluose „Mokymo pažanga“ (angl. The advancement of learning, 1605 m.) ir „Novum organum“ (1620 m.) rašė, kad realiai pažinti galime tik tai, ką galime jusliškai patirti, ir vienas iš tokių mokslinio tyrimo metodų tai atlikti yra stebėjimas, kurio filosofiniam pagrindimui F. Bekonas skyrė gan daug vietos minėto veikalo pirmoje knygoje ir kituose veikaluose.²¹, ²² Juk baudžiamojoje byloje svarbu nustatyti tiesą, o tai padaryti įmanoma taikant moksliskai pagrįstus tyrimo metodus, iš kurių vienas yra stebėjimas.

Italų mąstytojas Nikolo Makiavelis (it. Niccolò di Bernardo dei Machiavelli 1467-1527) traktatuose ir istoriniuose veikaluose „Apie karo meną“ (angl. The art of war, 1521 m.)²³; „Istoriniai, politiniai ir diplomatiniai dokumentai.“²⁴ (4 tomai, 1532 m.) (angl. The historical, Political, and Diplomatic writings) nemažai vietos skiria sąmokslų prieš valdovus ir jų atskleidimų analizei; priešo armijos stebėjimams ir pan. Pvz., traktato „Apie karo meną“ parašytoje dialogo tarp Batistos ir Fabrizijaus forma, šeštoje knygoje N. Makiavelis rašo, kad „norint išgauti priešo paslaptis ir žinoti apie jo pasirengimą karui, kai kas kartu su

²⁰ Hugo Grotius. The right of War and Peace (1901 ed.) (1625). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 13 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=553>

²¹ Sir Francis Bacon. The advancement of learning. New York: Collier P. F. 1901. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga internete: Edition used: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1433>

²² Sir Francis Bacon. Novum Organum. New York: Collier P. F. 1902. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1432>

²³ Niccolo Machiavelli. The art of war [1521]. Translated from Italian by Neville H. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 16 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=984>

²⁴ Niccolo Machiavelli. The Historical, Political, and Diplomatic writings. Translated from Italian by Detmond Ch. E. 4 vols. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 17 d.]. Prieiga internete: http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1866&Itemid=28

ambasadorius siunčia ir žvalgus, kurie maskuojasi ambasadoriaus šeimos nariais, ir tai jiems suteikia galimybę stebėti priešą armiją.²⁵

Apibendrinant žymiausias renesanso filosofijos atstovus galima teigti, kad sekimas kaip informacijos rinkimo būdas apie žmones, įvairius procesus, reiškinius ne tik neprarado savo reikšmės, bet priešingai - išplėtė galimas surinktos tokia forma informacijos panaudojimo sritis ir pan. Tačiau žmogaus teisių ir laisvių apsaugai renkant informaciją stebėjimo metodu nebuvo skirtas dėmesys, tik akcentuotas N. Makiavelio veikaluose slapto sekimo taikymo technologinė pusė, slaptumas ir priemonės išlaikyti paslapties skraistę kažką stebint.

Prancūzų juristas, filosofas Žanas Bodinas (angl. Jean Bodin, 1530-1596) 1576 m. traktate „Šešios knygos apie Valstybę“ (pranc. Six livres de la République, angl. The six books of the Commonwealth) pirmasis suformulavo pasaulietinę suvereniteto sąvoką, kuri išliko iki šių dienų. Anot Ž. Bodino suverenitetas yra „absoliuti ir amžina valdžia, priklausanti valstybei“²⁶. Pirmas suverenaus valdovo požymis yra galia deklaruoti įstatymus, privalomus visiems piliečiams, kuriuos sieja tarpusavyje vienas būtinas bruožas – paklusnumas suverenui, valstybę kaip neribota suverenios galios turėjimą, ir valdžią – aparatą, per kurį ta galia realizuojama. Ž. Bodinas teigė, kad pati valstybė esti toks teisinis valdymas, kurio tikslas yra garantuoti žmonių teises ir laisvę. Tai pirmieji pasvarstymai filosofiniame lygmenyje apie žmonių teises ir laisves, kurie kaip rodo to meto teisės paminklų analizė, dar nesurado kelio į teisės normų aktus, reglamentuojančius kriminalinių bylų tyrimo tvarką.

Anglų filosofas Tomas Hobsas (angl. Thomas Hobbes 1588-1679) 1651 m. veikale „Leviatanas, arba Bažnytinės ir pasaulietinės valstybės medžiaga, forma ir valdžia“ (angl. Leviathan, or The Matter, Forme and Power of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil) skelbia, kad valstybė yra rezultatas sutarties, kurią žmonės sudarė tarpusavyje, siekdami garantuoti taiką ir saugumą. Vadovaudamiesi savisaugos motyvu, žmonės perdavė dalį savo teisių valdovui, kuris už tai įpareigojo palaikyti taiką ir gerovę visuomenėje. Minėtame veikale T. Hobsas valdžią tapatino su jėga, nes susitarimai be kalavijo tėra tik žodžiai²⁷ ir neigė visuotinės gerovės sąvoką, vadindamas tai fikcija. Iš to išplaukia, kad valdovas gali nevaržomai pasirinkti ir naudoti įvairius informacijos rinkimo būdus tame tarpe ir sekimą bei

²⁵ Ten pat.

²⁶ Jean Bodin The six books of the Commonwealth. Concerning Sovereignty (Chapter VIII). Abridged and translated from French by Tolley M. J. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://www.constitution.org/bodin/bodin.txt>

²⁷ Thomas Hobbes. The English works, vol. III (Leviathan) [1651]. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=585>

atskiro individo teisių klausimas bendrąją prasmę net nebuvo nediskutuotinas teoriniame lygmenyje.

Visiškai priešingą požiūrį dėstė materialinio empirizmo kūrėjas, anglų filosofas Džonas Lokas (angl. John Locke 1632-1704) veikale „Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą (Antrasis traktatas apie valdžią)“. Pristatydamas visuomeninės sutarties teoriją. Dž. Lokas teigia, jog prigimtinė būklė nėra kiekvieno kova prieš kiekvieną, o atvirkščiai – „taikos, geros valios, tarpusavio pagalbos ir saugos“ būklė ir visuomenėje turi egzistuoti tokie įstatymai, kurie leistų jaustis gerai kiekvienam individui atskirai ir visiems kartu. Siekdami geriau apsaugoti savo prigimtines teises, žmonės vienijasi į bendruomenę, politinę visuomenę susitarimo pagrindu, o valstybė turi ginti kiekvieno asmens teisę į nuosavybę ir asmens bei sąžinės laisves.²⁸ Iš to išplaukia, kad jei žmonės sukuria valstybę savo prigimtiniams teisėms apsaugoti, tai tiriant nusikaltimus, kuriais buvo pažeistos pagal Dž. Loką vertingiausios vertybės kaip asmens teisė į nuosavybę, asmens ir sąžinės laisvė, valstybė privalo imtis efektyvių tyrimo priemonių užkirsti kelią tokių neigiamų padarinių kilimui ir atskleisti nusikaltimus, kuriais buvo kėsintasi į saugomas vertybes.

Kaip matome, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos problematika, atliekant tyrimą kriminalinėse bylose nežymiai buvo paliesta XVII a. filosofų veikaluose, bet neatsispindėjo XVI-XVIII a. teisės paminkluose, išskyrus 1787 m. JAV Konstituciją²⁹, 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaraciją (Prancūzija)³⁰, 1791 m. gegužės trečiosios Konstituciją³¹, 1791 m. rugsėjo 3 d. Prancūzijos Konstituciją³², 1791 m. JAV Teisių Bilį (pirmosios dešimt JAV Konstitucijos pataisų)³³. Visa tai leidžia teigti, kad filosofų brandintos žmogaus teisių ir laisvės pagarbos sėklos pamažu prigijo tiesioginio taikymo teisės aktuose.

Šarlis Luji Monteskjė (pran. Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu 1689-1755) vienas iš pirmųjų pradėjo gvildinti individo laisvės tematika veikale „Apie įstatymų dvasią“ (pranc. De l'Esprit des Lois, 1749) teigdamas, kad „valstybėje,

²⁸ John Locke . Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą (Antrasis traktatas apie valdžią). Vilnius: Mintis, 1992, 207 p.

²⁹ Constitution of the United States of America. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: http://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_the_United_States_of_America

³⁰ Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: http://fr.wikisource.org/wiki/Déclaration_des_Droits_de_l'Homme_et_du_Citoyen

³¹ 1791 m. gegužės 3d. Konstitucija.[Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pdf/Konstitucija_1791.pdf

³² The Constitution of 1791 National Assembly. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=585>

³³ Bill of Rights. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: http://www.archives.gov/exhibits/charters/bill_of_rights_transcript.html

kurioje yra įstatymai, laisvė reiškia galimybę daryti tai, ko reikia norėti, ir nebūti verčiamam daryti tai, ko nereikia norėti.”³⁴ Laisvė galima tik tokioje valstybėje, kurioje veikia valdžių atskyrimo principas ir pasak Šarlio Luiji Monteskjė, teisminė valdžia turi atlikti nusikaltėlių baudimo bei tarpusavio ginčų tarp piliečių sprendimo funkcijas, o priimami teismų sprendimai turi būti pagrįsti įstatymais.³⁵

Apibendrinant galima teigti, kad Šarlio Luiji Monteskjė ir Džono Loko darbai dėl valdžių atskyrimo į įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ir teisminę turėjo didelės įtakos teisinės minties vystymuisi visame pasaulyje ir atsispindėjo vėlesnėse Vakarų valstybių Konstitucijose (Pvz., 1791 m. JAV Teisių Bilyje, 1791 m. Prancūzijos Konstitucijose ir t. t.). Tuo pačiu tai įtakoją: baudžiamojo proceso kaip atskiros savarankiškos teisės šakos vystymąsi ir laipsnišką atskyrimą nuo baudžiamosios teisės; teisės normų reglamentuojančių nusikaltimų tyrimą, įrodymų rinkimo procedūras atitikimą Konstitucijos nuostatoms dėl valdžių atskyrimo principams ir pagarbos žmogaus teisių ir laisvių linkme.

Prancūzų filosofas Žanas Žakas Ruso (pranc. Jean-Jacques Rousseau 1712-1778) filosofiniuose traktatuose „Samprotavimas apie žmonių nelygybės kilmę ir pagrindus“³⁶ (1755) ir „Visuomenės sutartis, arba politinės teisės principai“³⁷ (angl. The social contract and discourses 1761) teigia, kad visi žmonės iš prigimties yra lygūs; gyvendami visuomenėje jie privalo sutarti su kitais visuomenės nariais. Jis toliau plėtojo socialinio kontrakto teoriją aiškinančią realią ar hipotetinę sutartį tarp valstybės ir piliečio dėl teisių, laisvių naudojimo. Vienu iš svarbiausių filosofo gvildenamu objektu yra žmogaus kaip teisių subjekto pripažinimas „žmogus reikšmingas, nes jis žmogus.“³⁸ Iš to išplaukia, kad žmogaus tautybė, socialinė padėtis nėra pagrindas pažeisti visų lygybės prieš įstatymą principą. Iš to išplaukia, kad informacijos rinkimo būdai tame tarpe sekimas turi būti taikomas visų asmenų atžvilgiu nusikaltimų tyrime vienodomis sąlygomis, nepaisant jų socialinės padėties ir pan.

³⁴ Charles Louis de Secondat, Baron de Montesquieu, Complete Works, vol. 1 The Spirit of Laws [1748]. Book XI Chapter III In what Liberty consists. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=837>

³⁵ Charles Louis de Secondat, Baron de Montesquieu, Complete Works, vol. 1. The Spirit of Laws [1748]. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=837>

³⁶ Žanas Žakas Ruso. Rinktiniai raštai. Parengė Antanas Rybelis. Iš prancūzų kalbos vertė Martynas Laurynas Skūpas. Vilnius: Mintis. 1979.

³⁷ Jean-Jacques Rousseau. The social contract and discourses [1761]. Translated with an Introduction by Cole G. D. H. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=638>

³⁸ Ten pat. p. 316.

Visiškai priešingą nuomonę išreiškia anglų teisininkas, filosofas Džeremis Bentamas (angl. Jeremy Bentham 1748-1832) veikaluose „Įstatymų leidybos principai“, „Fragmentas apie vyriausybę“³⁹, „Konstitucinio kodekso pradai visoms valstybėms.“ D. Bentamas atmesdamas laisvės kategorijas, laisvę tapatina su savivale ir skelbia, kad „mažai yra tokių žodžių, kurie būtų tokie pražūtingi kaip laisvė. Iš to seka išvada, kad laisvės praradimas yra pozityvus tikslas. Žmogaus teisės ir laisvės - blogio įsikūnijimas. Atmesdamas žmogaus teises ir laisves, kaip ir prigimtinės teisės mokyklos teiginius. D. Bentamas rašo, kad "Prigimtinės, neatimamos ir šventos teisės niekada neegzistavo. Šios teisės nesuderinamos su bet kurios konstitucijos egzistavimu, išsaugojimu. O piliečiai, reikalaudami šių teisių ir laisvių, reikalauja ne ko kito, kaip anarchijos“^{40, 41}. Įstatymų leidyba, anot D. Bentamo, turi atitikti visuomenėje vykstančius socialinius, ekonominius ir politinius procesus. Šias D. Bentamo mintis patvirtino XVIII a. Europoje vykę pokyčiai socialinėje, ekonominėje srityse. Įstatymų leidėjas pradeda palaipsniui skirti dėmesį individo laisvės temai. Savo ruožtu, visai tai sąlygoja pokyčius baudžiamojo proceso teisės moksle ir įstatymų reglamentuojančių išteisinio tyrimo stadiją, o būtent nedideliu posūkiu žmogaus teisių ir laisvių apsaugos linkme.

Samuelis Pufendorfas (angl. Samuel von Pufendorf 1632-1694) veikaluose „Dvi knygos apie universalios jurisprudencijos elementus“⁴² (angl. Two books of the elements of universal jurisprudence [1660]), „Žmogaus pareigos pagal prigimtinę teisę“⁴³ (angl. The whole duty of man according to the law of nature [1674]) rašo, kad nors valstybę ir sukuria žmonės, bet valstybė yra iš Dievo. Pasak S. Pufendorfo, valstybės teisiniai pagrindai yra du: 1) sutartis (lot. pactum; 2) nutarimas (lot. decretum). Remiantis minėta sutartimi, atskiri individai susijungia ir sukuria valstybę. Tada, remiantis sutartimi yra priimamas nutarimas, nustatantis visiems priimtina valdymo formą, sudaromi valstybės organai. Nutarimas įpareigoja piliečius paklusti valdžiai. Valstybės paskirtis - užtikrinti taiką ir saugumą visuomenėje. Iš to seka, kad

³⁹ Jeremy Bentham. The Works of Jeremy Bentham, vol. 1 (Principles of Morals and Legislation, Fragment on Government, Civil Code, Penal Law). Chapter V. Forfeiture of condition. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=2009>

⁴⁰ Jeremy Bentham. The Works of Jeremy Bentham, vol.2 (Judicial procedure, anarchical fallacies, works on taxation). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1921>

⁴¹ Jeremy Bentham. The Works of Jeremy Bentham, vol.4 (Panopticon, Constitution, Colonies, Codification). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=1925>

⁴² Samuel von Pufendorf. Two books of the elements of universal jurisprudence. Translated by Oldfather W. A. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=2220>

⁴³ Samuel von Pufendorf. The whole duty of according to the law of nature. Translated by Tooke A. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 19 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=888>

valstybei suteikiamos neribotos galimybės taikant įvairius metodus, priemones užtikrinančias visuomenės saugumą nuo išorės ir vidaus grėsmių, tarp kurių ir nusikaltimai nukreipti prieš įstatymo saugomas teises vertybes. Kokios vertybės nusipelno teisinės apsaugos, kokia apimtimi ir forma, visai tai paliekama valstybei nuspręsti. Taigi, valstybė gali pasirinkti vienokią ar kitokią tyrimo formą, tyrimo veiksmus ir jų reglamentavimą nusikaltimų atskleidimui, leidžianti užtikrinti visuomenės saugumą. Kaip rodo to meto teisės paminklų analizė į atskiro individo teisių ir laisvių užtikrinimą ikiteisminio tyrimo metu neatsižvelgiama, svarbiausia pasiekti keliamą tikslą.

Immanuelis Kantas (vok. Immanuel Kant 1724-1804) traktatuose „Visuotinės istorijos idėja pasaulio pilietijos požiūriu“⁴⁴ (angl. Kant's principles of politics, including his essay on perpetual peace. A contribution to political sciences [1784]), „Metafiziniai teisės mokslo pagrindai“⁴⁵ (angl. The Philosophy of Law: An Exposition of the Fundamental Principles of Jurisprudence as the Science of Right [1796]) rašo, kad iš pasaulio istorijos matyti, kad individo laisvė dažnai virsta savivale. Siekiant to išvengti, teisė tapatinama su išoriniu individų laisvės apribojimu - t. y. žmogus, tampantis teisės subjektu, negali vadovautis vien tik savo individualiomis elgesio maksimomis, bet privalo paklusti įstatymui pagrįstu išorine prievarta, kurios esmė - atskirų individų laisvių suderinimas. Pasak I. Kanto, valstybė turi sukurti tokią išorinę teisės prievartą pagrįstą tvarką, kuri sugebėtų suderinti atskirų individų laisves pagal juos visus vienodai įpareigojantį principą. Dėl paminėtų idėjų I. Kantas pelnytai yra laikomas vienu iš teisinės valstybės koncepcijos pradininkų.

Škotų filosofas Deividas Hjumus (angl. David Hume 1711 – 1776) veikale „Traktatas apie žmogaus prigimtį“ patikslinta versija⁴⁶ (angl. A Treatise of human nature, kurio patikslinta versija vadinasi angl. Enquiries concerning the human understanding and concerning principles of morals [1777]), plėtodamas pažinimo teoriją, akcentavo patirties, įrodymų gautų per jutimo receptorius svarbą. Vieninteliu pažinimo šaltiniu D. Hjumus laikė žinias, gautas stebėjimo metodu.

⁴⁴ Immanuel Kant. Kant's principles of politics, including his essay on perpetual peace. A contribution to political science [1784]. Translated by Hastie W 1891. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=358>

⁴⁵ Immanuel Kant. The philosophy of law: An exposition of the fundamental principles of jurisprudence as the science of right [1796]. Translated by Hastie W. 1887. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=359>

⁴⁶ David Hume. Enquiries concerning the human understanding and concerning the principles of moral [1777]. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=341>

Johanas Gotlybas Fichtė (angl. Johann Gottlieb Fichte 1762 – 1814) veikale "Prigimtinės teisės pagrindai pagal mokslo pradus"⁴⁷ (angl. Foundations of natural rights 1796) pirmoje dalyje rašo, kad teisės esmė yra jos priverstinis pobūdis. Pasak J. G. Fichtės, teisė yra vieno asmens laisvės apribojimas kito asmens laisve. Žmonės sudaro valstybės steigimo sutartį siekdami tam tikrų tikslų, iš kurių vienas yra nustatyti kiekvieno žmogaus laisvės ribas.

Vokiečių teisininkas, filosofas Frydrichas Karlas fon Savinji (angl. Friedrich Carl von Savigny 1779 - 1861m.) darbe "Apie mūsų laikmečio pašaukimą įstatymų leidybai ir teisės mokslui" (angl. Of the vocation of the our age for legislation and jurisprudence [1831])⁴⁸,⁴⁹,⁵⁰ polemizuoja dėl įstatymų kodifikacijos reikalingumo. Galutinis polemikos rezultatas yra atsakymas - ne, kodeksų nereikia. Įtakoja tokiais mintimis kai kuriose Europos šalyse buvo pristabdyta įstatymų kodifikacija. Anot F. K. Savinji, teisė yra glaudžiamame evoliucijos ryšyje su tautos dvasia. Teisė nėra kuriama atskirų asmenų, o kyla iš tautos dvasios, o tauta yra bendrai gyvenanti bendruomenė, susieta vienoda teisine sąmone. F. K. Savinji skelbia, kad teisę kuria ir teisininkai, bet veikia ir tautos dvasia. Teisės kūrimo elementai yra šie: 1) Socialinis - iš tautos kylanti teisė; 2) Techninis - kylantis iš teisininkų veiklos.

Georgas Vilhelmas Frydrichas Hėgelis (angl. Georg Wilhelm Friedrich Hegel 1770 - 1831 m.) veikale „Teisės filosofijos apmatai, arba Prigimtinės teisės ir valstybės mokslo metmenys“⁵¹ rašo, kad teisė - nėra laisvės apribojimas, o yra tai, kas įkūnija laisvę. Pasak Hėgelio, laisvė yra tokia pati valios savybė, kaip pavyzdžiui, daiktų savybė yra jų svoris. Todėl teisė - laisvos valios kūrinys. Hėgelis teisę supranta trimis prasmėmis: 1. Teisė kaip laisvė, arba teisės idėja; 2. Teisė kaip tam tikras laisvės laipsnis ir forma, arba ypatingoji teisė; 3. Teisė kaip įstatymas arba pozityvioji teisė ir laisvė sudaro vienybę. Šia prasme teisės

⁴⁷ Fichte. Foundations of natural rights. Translated by Baur M. Cambridge text in the history of philosophy. Cambridge: Cambridge university press. 2000.

⁴⁸ Mathias Reimann. Nineteenth century German legal science. Boston College law review. 1990, Volume 31, issue 4, number 4, p. 837-897.

⁴⁹ Elliott E. D. The evolutionary tradition in jurisprudence. Yale law school faculty scholarship series. 1985. vol. 1, issue 1. p. 41-48.

⁵⁰ Friedrich Carl von Savigny. Of the vocation of the our age for legislation and jurisprudence. Translated by Hayward A. Lightning Source UK Ltd, 2012.

⁵¹ Georgas Vilhelmas Frydrichas Hėgelis. Teisės filosofijos apmatai, arba Prigimtinės teisės ir valstybės mokslo metmenys. Iš vokiečių kalbos vertė ir įvadą parašė Loreta Anilionytė. Vilnius: Mintis, 2000.

filosofija = laisvės filosofijai. Hegelis pasisako už įstatymų kodifikavimą, teigdamas, kad sprendimų rinkiniai yra blogiau negu sutvarkytas ir apibrėžtas kodeksas⁵².

Džonas Stiuartas Milis (angl. John Stuart Mill 1806 - 1873) veikaluose "Samprotavimai apie atstovaujamą valdžią"⁵³ (angl. Considerations on Representative Government 1859), "Apie laisvę"⁵⁴ (On liberty and the subjection of women (1879 ed.), išdėsto idėją apie žmogaus laisvę. Pasak Milio, valstybė turi garantuoti individams teises ir laisves, nes tik laisvas individas reiškia įstatymams paklusnų individą, tačiau atskiro individo laisvė neturi trukdyti kito individo laisvei. Todėl tvarka pagrįsta laisve yra būtina socialinio progreso sąlyga visuomenėje, valstybėje. Tokią tvarką gali užtikrinti tik teisingai sutvarkyta ir veikianti valstybė. Džono Stiuarto Milio plėtojamos liberalinės valstybės koncepcijos vienas iš kertinių ramsčių - laisvės principas įtakojo Didžiosios Britanijos įstatymų kūrimo ir leidybos procesus XIX a., ypač komercinės teisės srityje.

Rudolfas von Jeringas (angl. Rudolf von Jhering 1818 -1892) savo veikaluose "Tikslai teisėje"⁵⁵ (vok. Der Zweck im Recht, angl. Law as a means to an end [1877–1883] in two volumes), "Kova dėl teisės"⁵⁶ (vok. Der Kampf ums Recht, angl. The Struggle for Law [1872]) teigia, kad valstybė ne tik kuria teisę, užtikrina teisės egzistavimą, bet ir valdo teisę t.y. teisė be valstybės egzistuoti negali. Pasak Rudolfo von Jeringo, teisės turinį sudaro tik tokie interesai, kurie yra bendri visiems socialinių santykių subjektams. Savo ruožtu interesai yra santykinai reliatyvus, kintantis dalykas. Tai leidžia teigti, kad teisė nuolat kinta, o svarbiausias valstybės uždavinys yra rūpinimasis teise. Iš to išplaukia, kad teisė yra nuo valstybės priklausomas jos priedas.

Albert Venn Dicey (1835-1922) veikale „Įvadas į Konstitucinės teisės studijas“⁵⁷ (angl. „Introduction to the Study of the Law of the Constitution [1915] (LF ed.)“) išpopuliarino dar Aristotelio suformuluota įstatymo viršenybės principą.

⁵² Georgas Vilhelmas Frydrichas Hėgelis. Istorijos filosofija. Iš vokiečių kalbos vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: Mintis. 1990. p. 471 – 472.

⁵³ John Stuart Mill. The Collected Works of John Stuart Mill, Volume XIX - Essays on Politics and Society. Part 2 [1859]. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=234>

⁵⁴ John Stuart Mill. On liberty and the subjection of women (1879 ed.). [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 20 d.]. Prieiga internete: <http://oll.libertyfund.org/simple.php?id=347>

⁵⁵ Rudolf von Jhering. Law as a means to an end, 2 vol. (1877–83). Translated from the German by Isaac Husik. Boston: The Boston book company. 1913.

⁵⁶ Rudolf von Jhering. The struggle for law. Translated from fifth German edition by John J. Lalor of the Chicago Bar. Chicago: Callaghan and company. 1915.

⁵⁷ Dicey A. V. Introduction to the study of the law of the Constitution. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 18]. Prieiga internete: http://archive.org/stream/introductiontos04dicegoog/introductiontos04dicegoog_djvu.txt

Apibendrinant šį mokslinį tyrimą apie slapto sekimo genezę nuo paprasto link sudėtingo filosofų darbų kontekste per žmogaus teisių ir laisvių prizmę galima pagrįstai teigti, kad tolydžio vystantis žmonių visuomenės ekonominiams santykiams, filosofai savo darbuose, pradedant antikos vis daugiau dėmesio skiria ne tik siekiui racionaliai pažinti išorinį supantį pasaulį bei tobuliausios valstybės valdymo formos paieškoms, bet pamažu atsisuka į visuomenės ląstelę – atskirą žmogų. Pradiniuose traktatuose filosofai išaukština žmogaus pareigą paklusti valdovui, valstybei; valdovo priimamų sprendimų įvairiais valstybės valdymo klausimais tame tarpe ir nusikaltimų, nukreiptų prieš valdovo saugumą, tyrimo klausimais teisingumas. Priklausomai nuo valstybės valdymo formų ir kitų faktorių, kurie nėra šio mokslinio tyrimo objektu, filosofai savo veikaluose pradeda analizuoti atskiras vertybines dorovines kategorijas, pvz., kaip teisingumas; iškelia įstatymo viršenybės valstybėje principą, kuris buvo įkūnytas tik XVIII atskirų valstybių pagrindiniuose teisės normų aktuose, pvz., 1791 m. Prancūzijos Konstitucijoje.

Kai kurie filosofai analizuodami valstybės valdymo meną nemaža dėmesį skyrė informacijos rinkimo apie vidaus ir išorės grėsmes, pateikdami samprotavimus kaip tai daryti efektyviau, racionaliau taikant asmens stebėjimą - sekimą. Bet apie šio informacijos rinkimo būdo įtvirtinimą *de jure*, žmogaus teisių garantijos nusikaltimų tyrimo metu nepaliečiamos. Visa tai paliekama spręsti valdovui. Tokia išvada tiesiogiai išplaukia iš dalies filosofų veikalo iki XX a.

Filosofų veikaluose pradedama reikšti tokių autoritetų kaip bažnyčia, valdovas kritika; pabrėžiamas įstatymų neteisingumas; kvietimas apriboti neribotą valdovo valdžią teisinėmis priemonėmis. Kaip pavyzdys paminėtinas 1215 m. *Magna Carta*^{58, 59} (lot. Magna Carta Libertatum), kuriame pirmą kartą įstatyminiu būdu įtvirtintas Anglijos karaliaus valdžios apribojimas.

Filosofai savo veikaluose pamažu pradeda kelti visų žmonių lygybės prieš įstatymus principą, kuris jau XVI-XIX a. darbuose perauga į imperatyvių reikalavimą valdovui, valstybės institucijoms laikytis minėto principo, nepaisant žmogaus turtinės, socialinės padėties. Visa tai įtakojo XVIII a. pabaigoje fundamentalius pokyčius teisėkūroje pvz., 1787 JAV Konstitucija. Nepaisant to, kad filosofų iškelti valdžių atskyrimo ir įstatymo viršenybės

⁵⁸ Magna Carta. [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 24 d.]. Prieiga internete: http://en.wikipedia.org/wiki/Magna_Carta

⁵⁹ Magna Carta [1297] [Interaktyvus]. [žiūrėta 2013 m. sausio 24 d.]. Prieiga internete: <http://www.legislation.gov.uk/aep/Edw1cc1929/25/9>

principai galiausiai buvo įtvirtinti pagrindiniuose valstybių įstatymuose, bet mąstytojų keliamos idėjos žmogaus teisių bei laisvių pagarba nusikaltimų tyrimo metu sunkiai skynėsi kelią į įstatymų leidėjų kūrinis – įstatymus/įstatymų rinkinius, tame tarpe apibrėžiant slapto sekimo santykį su žmogaus teisėmis ir laisvėmis.

Analizuojant žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijų aspektu filosofų darbus paminėtus šiame moksliniame darbe aiškiai atsekamas dėsningumas atveriantis tiesioginį koreliacinį ryšį tarp filosofų darbuose išreikštų nuostatų dėl žmogaus teisių bei laisvių apsaugos įstatyminiu lygiu ir laipsniško žmogaus teisių bei laisvių įsitvirtinimo teisės normų aktuose, pradedant Konstitucija. Tai tuo pačiu atskleidžia, kad analizuojamu klausimu buvo ieškomas kompromisas tarp tos visuomenės dalies, kuri siekė suabsoliutinti žmogaus teises bei laisves ir tos visuomenės dalies, kuri siekė palikti teisės normų aktuose tik žmogaus pareigas.

IŠVADOS

Atlikto tyrimo rezultatai atskleidė ankstyvųjų amžių filosofų iškelta visų žmonių lygybės prieš įstatymus idėjos sunkų kelią į teisinį pripažinimą, kaip vienos iš pamatinių teisinės valstybės idėjų. XVI-XIX a. filosofų darbuose minėtą idėją perauga į imperatyvių reikalavimą valdovui, valstybės institucijoms laikytis minėto principo, nepaisant žmogaus turtinės, socialinės padėties. Visa tai įtakojo XVIII a. pabaigoje fundamentalius pokyčius teisėkūroje, kuriant pagrindinį šalies įstatymą - Konstituciją. Filosofų iškelti valdžių atskyrimo ir įstatymo viršenybės principai XVIII – XIX a. galiausiai buvo įtvirtinti pagrindiniuose valstybių įstatymuose, bet mąstytojų keliamos idėjos žmogaus teisių bei laisvių pagarba nusikaltimų tyrimo metu sunkiai skynėsi kelią į įstatymų leidėjų kūrinis – įstatymus/įstatymų rinkinius.

Filosofų darbuose paminėtuose šiame darbe aiškiai atsekamas dėsningumas atveriantis tiesioginį koreliacinį ryšį tarp filosofų darbuose išreikštų nuostatų dėl žmogaus teisių bei laisvių apsaugos įstatyminiu lygiu ir laipsniško žmogaus teisių bei laisvių įsitvirtinimo teisės normų aktuose, pradedant Konstitucija. Tai pat pastebimas vis augantis nuo XVIII a. kompromiso ieškojimas tarp tos visuomenės dalies, kuri siekė suabsoliutinti žmogaus teises bei laisves ir tos visuomenės dalies, kuri siekė palikti teisės normų aktuose tik žmogaus pareigas. Slaptas sekimas kaip savarankiškas informacijos rinkimo būdas tiriant nusikaltimus nebuvo teisiškai reglamentuotas iki XX a., nepaisant jo reikšmės tiriant nusikaltimus.

LITERATŪRA

1. Bergman, H. J. Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis. Vilnius: Pradai. 1999.
2. Wessels, Johannes, Baudžiamoji teisė. Vilnius: Eugrimas. 2003.
3. Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys, (sudarytojas R. Mališauskas). Vilnius: Mintis. 1991.

GENESIS OF THE IDEAS ON THE RULE OF LAW, JUSTICE, DIVISION OF POWERS IN THE CONTEST FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Gediminas Bučiūnas*
Vytautas Magnus University
Kaunas region prosecution office

Summary

In the preambles of the Main law of many Countries (Constitution) we can find that one of the most significant objective of the nations is to strive for an open and harmonious civil society and law-based state. This aim means that every country must be under the rule of law and the most important values are the human rights, fundamental freedoms. Each democratic country based on rule of law is responsible and accountable for ensuring human rights and fundamental freedoms enshrined in the international and domestic law. Of course, this does not mean that the state authorities should refrain from any interference into human rights and fundamental freedoms of individuals. The social nature of human beings pushes them for social interaction and each human being has his own interests which may not always coincide with interest of other individuals. Therefore, a state's high priority task is to ensure that every human being and the whole of society are protected by state from unlawful acts. The state is forced to take legal means to disclose the criminal acts committed by the individuals, and limitation of human rights and fundamental freedoms is inevitable. For this purpose, legislation granted law enforcement authorities in rights to use special investigative techniques as covert surveillance in conducting the prosecution. But idea of protection human rights and freedoms during investigation passed long way from philosophers thoughts till law. For better understanding it will be useful and valuable thing to do researches on genesis of the rule of law, justice, division of powers ideas in context of works of philosophical thought and its evolution through prism on protection of human rights and freedoms.

Keywords: Human rights and freedoms, crime, rule of law, justice, division of powers,, covert surveillance.

Gediminas Bučiūnas*, Vytauto Didžiojo universiteto Teisės fakulteto viešosios teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: ikiteisminis tyrimas, diplomatinė teisė, nusikaltimų tyrimo metodologija, terorizmas, organizuotas nusikalstamumas.

Gediminas Buciuonas*, Vytautas Magnus University, Faculty of Law, Department of Public Law, lecturer.

Research interests: pretrial investigation stage, diplomatic law, methodology investigation crimes, terrorism, organized crimes